

Journal of Iranian Studies
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 19, No. 38, winter 2021
**Reflecting on the Religious Functions of Sornā Musical
Instrument in the Culture of the People of Zagros***

Najmedin Gilani ¹
Mokhtar Fili²

1. Introduction

During the course of history, music has always occupied an extraordinary position among different cultures and nations. Plato regards music learning as one of children's educational principles (Plato, Book III, 2004, p. 399). Furthermore, the role of music in humans' every-day lives is quite clear. Whether in ancient times or today, humans have always paid special attention to music, attempting to convey their messages to God through music and rhythmic words. Despite today's progress in technology, there are still traditions alive among the people of Zagros which are deeply rooted in mythologies; they are connected to a universe beyond the material world and are mostly accompanied by the sound of Sornā musical instrument. Various functions of this instrument in the culture of the people of Zagros include martial arts, festivities, providing comfort in grief, conveying messages, promising hope, and mythical and mystical functions such as asking for rain, asking for a male offspring, driving the moon out of the hands of evil forces, and helping to find lost corpses in rivers. The present study seeks to provide answers to the following questions: What are the functions of Sornā musical instrument in the culture of the people of Zagros? What are the origins and philosophies behind those functions?

*Date received: 07/05/2019

Date accepted: 18/12/2019

¹ **Corresponding author:** Assistant Professor in History, Ferdowsi University of Mashhad, Iran, Email: gilani@ferdowsi.um.ac.ir

² PhD Candidate in Persian Language and Literature, Lorestan University, Iran, Email: mfili@gmail.com

2.Methodology

The present study was conducted using the descriptive-analytical method. Data were collected using library studies, field research and references to the comments of philosophers including Aristotle, Plato, Schopenhauer, Nietzsche, and Durant.

3.Discussion

The nature of music is complex and mystical. During the course of history, man has always had an exceptional outlook towards music. Particularly in the spiritual culture and folkloric and mythological beliefs of Iranian ethnicities, music has always occupied a special position. Sublime instances of music are manifested through different religions, faiths, and ethnicities. Various rituals and ceremonies of all religions are somehow accompanied by a specific type of music. As two ethnicities that safeguard the Iranian culture, Lurs and Kurds have always had a special place for music in their hearts. In this study, seven cases of the religious functions of Sornā musical instrument in the culture of the people of Zagros is examined; these people play Sornā musical instrument in martial arts, festivities, funerals, wedding ceremonies, and other folkloric traditions.

In Lorestan and Bakhtiari, Sornā musical instrument is used to induce excitement and a sense of epic feeling into warriors. Albeit, this type of music is deeply rooted in the Iranian ancient history; in Ferdowsi's Shahnameh, there has been many instances of trumpet playing to announce the commencement of wars. In funerals, Sornā musical instrument would be played in a sorrowful tone which also stems from Iranian ancient history and mythology. What makes music in Zagros region a unique genre are the mystical and mythological functions of this musical instrument in the modern world. People of Zagros would seek help from this instrument in order to ask for rain, ask for male offspring, find lost corpses drowned underwater, and seek shelter from natural disasters such as lunar eclipse. Subsequently, it can be expressed that Sornā musical instrument is an inseparable part of the lives of people who live in Zagros region.

4.Conclusion

Music occupies an exceptional position in the hearts of all ethnicities and nations throughout the globe. Ancient civilization and humans

from past historical periods have had an extraterrestrial perspective towards music; they would attempt to convey their messages to gods through music and rhythm. In ancient times, there has been an inseparable bond between music and temples. Music has retained its special position in the modern world as well. Though Sornā is an international musical instrument with a variety of functions, it has a special bond with souls and minds of the people of Zagros. This instrument has always accompanied these people in battles, festivities, sickness and health. In addition, the instrument serve mystical and mythological functions in the culture of the people of Zagros which is worth reflecting upon in terms of mythological point of view. One of the functions of this instrument involves conveying terrestrial and extraterrestrial messages. In the past where modern messaging services were non-existent, Lurs and Kurds would convey their messages of happiness or sorrow to distant lands using the instrument. Moreover, they would also convey their wishes and requests to God through the magical sound of Sornā musical instrument; a subject also reflected upon by Nietzsche. The majority of common traditions in the culture of the people of Zagros are deeply rooted in myths and incredibly reflect mythological beliefs, all of which are performed using this instrument. One of these rituals is a ceremony held to ask for a male offspring. In this ceremony where Sornā musical instrument is played, a woman who desires to bear a male child would climb a mountain with a group of instrument players and would ask the sun for a male offspring through beautiful poems pertaining to the greatness and fairness of the sun. The song in this ceremony is very similar to a pray written in Mehryasht. She would also bestow upon the sun a piece of bread; according to Iranian and Greek mythological beliefs, the Sun was the god of music and growth and people would bread and flour upon the Sun as well.

Additionally, in ceremonies held to ask for rain which is a common affair among almost all faiths and religions, Lurs and Kurds would play Sornā to convey their wishes to God; a subject that is discussed clearly in Tiryasht. Moreover, the people of Zagros believed that lunar eclipses occur as a result of a battle between evil and godly forces. According to their beliefs, the Jinn intended to curse the moon as a force of God; a subject that is mentioned in Avesta and advocated by Al-Biruni. Therefore, people would attempt to curse the Jinn using music (Sornā) which was considered as a godly weapon. Similar to the

people from the South and North of Iran, these people would also use the magical force of Sornā to find corpses lost in rivers.

Keywords: Sornā musical instrument, Culture, Zagros, Religious functions

References [In Persian]:

- Al-Biruni, A. (1971). *The remaining signs of past centuries* (A. Danaseresht, Trans.). Tehran, Iran: Ebn Sina.
- Aristotle. (2005). *Politics* (H. Enayat, Trans.). Tehran, Iran: Elmi va Farhangi.
- Asadi Tousi, A. (2015). *Garshasnameh* (M. Amiri Salar, & N. Matlabi Kashani, Rev.). Tehran, Iran: Sokhan.
- Brian, P. (2004). *From Cyrus to Alexander: A history of the Persian Empire* (M. Semsar, Trans.). Tehran, Iran: Farzan Rouz.
- Christensen, A. E. (1954). *L'Iran sous les Sassanides* (R. Yasemi, Trans.). Tehran, Iran: Negah.
- Doustkhah, J. (2006). *Avesta, the most ancient Persian composition*. Tehran, Iran: Morvarid.
- Durant, W. J. (1999). *The story of civilization* (A. Aram, Trans.). Tehran, Iran: Publication and Education Organization of Islamic Revolution.
- Ferdowsi, A. (2009). *Shahnameh*. Tehran, Iran: Poursayeb.
- Gilani, N., Akbari, M., & Yari, S. (2018). An analytical-comparative study of Lurish and Kurdish mourning rituals and the mourning tradition in Shahnameh. *Journal of Comparative Literature*, 9(17), 183-205.
- Herodotus. (1989). *The histories* (V. Mazandarani, Trans.). Tehran, Iran: Ashena.
- Hosouri, A. (1999). *Siavoshan*. Tehran, Iran: Cheshmeh.
- Molavi, J. M. (2004). *Ghazaliat-e Shams* (M. Shafiei Kadkani, Text-editor). Tehran, Iran: Amirkabir.
- Nietzsche, F. W. (2007). *Die fröhliche wissenschaft* (J. Al Ahmad, S. Kamran, & H. Pouladvand, Trans.). Tehran, Iran: Jami.
- Nietzsche, F. W. (2007). *Götzen dämmerung* (M. Ansari, Trans.). Tehran, Iran: Jami.
- Plato. (2004). *Republic* (F. Rohaninejad, Trans.). Tehran, Iran: Elmi va Farhangi.

- Pourdavoud, E. (1971). *Yashts* (B. Farehvashi, Rev.). Tehran, Iran: Tehran University Press.
- Razi, H. (2006). *Avesta*. Tehran, Iran: Bahjat.
- Sa'di Shirazi, M. (1942). *Boustan* (M. Foroughi, Text-editor). Tehran, Iran: Farhang.
- Schopenhauer, A. (2009). *The world as will and representation* (R. Valiyari, Trans.). Tehran, Iran: Markaz.
- Sharp, R. N. (1967). *The inscriptions in old Persian cuneiform of the Achaemenian emperors*. Tehran, Iran: Farhang.

مجله مطالعات ایرانی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال نوزدهم، شماره سی و هشتم، پاییز و زمستان ۱۳۹۹

تأملی بر کارکردهای آئینی ساز سُرنا در فرهنگ مردم زاگرس*

نجم‌الدین گیلانی (نویسنده مسئول)^۱

مختار فیلی^۲

چکیده

ساز سُرنا در بین بسیاری از اقوام و تمدن‌های جهان رایج بوده و کارکردهای گوناگونی (رزمی، بزمی و آئینی) دارد، اما در نزد مردم زاگرس کارکردهای بیشتر و متفاوت‌تری دارد. اصولاً ساز سُرنا، در میان مردم زاگرس، به‌ویژه مردم گر و گُرد، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده و با جان و دل آنها در پیوند است. از جمله کارکردهای این ساز در فرهنگ مردم زاگرس، می‌توان به کارکرد رزمی، بزمی، تسلی‌بخشی در سوگ، پیام‌رسانی، امیدبخشی و کارکردهای اساطیری و رازگونه مانند: طلب باران، طلب پسر، رهاننده ماه از دست نیروهای اهریمنی، کمک در پیداشدن جسد مفقود شده در رودخانه اشاره کرد. در این مقاله تلاش بر این است با استناد منابع کهن و استمداد از نظریات فلاسفه‌ای مانند ارسطو، افلاطون، شوپنهاور، نیچه و ویل دورانت به این سؤالات پاسخ داده شود که ساز سُرنا در فرهنگ مردم زاگرس چه کارکردهایی دارد و ریشه و فلسفه این کارکردها در چیست؟

واژه‌های کلیدی: ساز سُرنا، فرهنگ، زاگرس، کارکردهای آئینی.

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۲/۱۷

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۸/۰۹/۲۷

Doi: 10.22103/jis.2019.13982.1934

۱. استادیار گروه تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد، ایران. gilani@ferdowsi.um.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه لرستان، ایران. mfili@gmail.com

۱. مقدمه

موسیقی در طول تاریخ در فرهنگ اقوام و ملل مختلف از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده است. به طوری که افلاطون یکی از اصول تربیتی کودکان را آموختن موسیقی می‌داند (افلاطون، کتاب سوم، ۱۳۸۳: ۳۹۹). جایگاه موسیقی در زندگی روزمره انسانها بر همگان روشن است. انسانها چه در گذشته‌های دور باستانی، چه امروزه توجه خاصی به موسیقی داشتند و از طریق موسیقی و کلام موزون سعی در رساندن پیام خود به پروردگار داشتند. امروزه نیز با وجود پیشرفت تکنولوژی، در میان اقوام زاگرس آداب و سنت‌هایی وجود دارد که ریشه در اساطیر داشته و با دنیایی، ورای جهان مادی در پیوند هستند که بیشتر آنها با نواختن ساز سُرنا همراه هستند. در واقع می‌توان گفت ساز سُرنا، جزء جدایی‌ناپذیر آیین‌های سوگ، سور، رزم، بزم و دیگر سنت‌های مردمان لر و کرد است. در این مقاله با استناد به منابع و روش میدانی، هفت مورد از آئین‌هایی که ساز سُرنا در آنها کارکرد ویژه‌ای دارد، بررسی می‌شود.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. جایگاه موسیقی در تفکر تمدن‌های باستان

موسیقی ماهیتی رازگونه و پیچیده دارد، به گونه‌ای که ارسطو می‌گوید: «بیان ماهیت موسیقی و شرح ضرورت آگاهی بر آن آسان نیست» (ارسطو، ۱۳۸۴: ۴۴۱). آوای سُرنا از چنان جایگاه بالایی برخوردار است که مولوی آن را آوایی خدایی می‌داند: «ز تست آنک دمیدن نه ز سُرناست خدایا» (مولوی، ۱۳۸۳: ۱۸۳) و نیچه معتقد است که: «بدون موسیقی زندگی خطاست» (نیچه، ۱۳۸۶: ۷۳). این نوع نگاه‌ها، حاکی از آن است که موسیقی و ساز از ضروریات زندگی بشر بوده و در طول تاریخ، بشر نگاهی خاص و متفاوت به موسیقی داشته است؛ به ویژه در فرهنگ معنوی، باورهای فولکلوریک و اساطیری اقوام ایران، موسیقی جایگاه ویژه‌ای دارد.

ادیان، مذاهب و اقوام مختلف، تجلی‌گاه نمونه‌های متعالی از موسیقی هستند. آیین‌ها و مراسم گوناگون موجود در هر کیش و مذهبی، هر یک به نوعی، با گونه‌ای از موسیقی همراه‌اند. اساساً موسیقی انسانهای نخستین، به هر شکل و صورتی که بوده، جنبه روحانی داشته و در قالب ستایش و نیایش خدایان و مناسک دینی بوده است؛ به طوری که روحانیون بنی‌اسرائیل تحت تأثیر موسیقی‌های عجیب و رازوارانه از آینده خبر می‌دادند و در آن حال سخنانی می‌گفتند که مردم خیال می‌کردند به آنان وحی و الهام شده و روح دیگری در آنان نفوذ کرده است (ن.ک: دورانت، ۱۳۷۸: ۸۷ و ۲۶۲). در کتاب تورات درباره عبادت خداوند از طریق موسیقی آمده است که:

جمیع لایوانی که مغنی بودند... با سنجها و بریطها و عودها به طرف مشرق مدیح ایستاده بودند و با ایشان صد و بیست کاهن بودند که کرنا می‌نواختند. پس واقع شد که چون کرنا نوازان و مغنیان مثل یک نفر به یک آواز در حمد و تسبیح خداوند به صدا آمدند و چون با کرناها و سنجها و سایر آلات موسیقی به آواز بلند خواندند و خداوند را حمد گفتند... (کتاب مقدس، کتاب دوم تواریخ ایام، فصل چهارم: ۶۵۸)

همچنین «داوود و تمامی خاندان اسرائیل با انواع آلات چوب سرو و بریط و رباب و دف و دهل و سنجها به حضور خداوند بازی می‌کردند» (تورات، کتاب دوم سموئیل، فصل پنجم: ۴۶۸). در مزامیر نیز آمده است که: «برای خدای یعقوب آواز شادمانی دهید! سرود را بلند کنید و دف را بیاورید و بریط دلتواز را با رباب! کرنا بنوازید در اول ماه، در ماه تمام و در روز عید ما؛ زیرا که این فریضه‌ای است در اسرائیل و حکمی از خدای یعقوب» (تورات، سفر مزامیر، فصل هفتاد و نه: ۸۶۲). در هند باستان نیز از موسیقی و پایکوبی و حرکت و وزن برای تعظیم و تکریم خدایان استفاده می‌شد (دورانت، ۱۳۷۸: ۴۴۱). موسیقی چینی نیز مستقل از مذهب نبود و همواره تشریفات مذهبی با موسیقی همراه بوده است. در واقع موسیقی و رقص زینت‌بخش معابد و دربار چینی بود (همان: ۵۳۰ و ۵۹۷). ژاپنیان نیز «معتقد بودند که موسیقی، مانند زندگی، از طرف خدایان به قوم ژاپنی ارزانی شده است. ایزاناگی و ایزانامی، به هنگام آفرینش زمین، سرود می‌خواندند» (همان: ۶۳۲). یونانیان باستان خدای شعر و موسیقی داشتند (هرودوت، ۱۳۶۸: ۱۷۲ / ۲؛ افلاطون، کتاب سوم، ۱۳۸۳: ۱۴۰). در واقع موسیقی در دنیای باستان از جایگاه مقدسی برخوردار بود و بیشتر کارکرد مذهبی داشته است.

۲-۲. کارکرد رزمی ساز سُرنا (مقام سواره‌هو).

موسیقی رزمی در ایران و به تبع از آن در نزد مردم زاگرس، جایگاه ویژه‌ای داشته است. این نوع از موسیقی، بیان‌کننده مشخصات یک جامعه کهن سلحشور است که به گفته ارسطو «شور برمی‌انگیزد» (ارسطو، ۱۳۸۴: ۴۵۱) و برای مردان جنگی سودمند است؛ چرا که باعث می‌شود جنگاوران در کارزار، شجاعت به خرج دهند و در معرض آسیب بدنی و خطر مرگ قرار گیرند. علاوه بر این، موسیقی رزمی، باعث می‌شود که جنگاوران در همه حال پایداری به خرج داده و با شهامتی تزلزل‌ناپذیر ضربات روزگار را تحمل کنند (افلاطون، ۱۳۸۳: ۱۷۱). مقام سواره‌هو در موسیقی مردم لر (بختیاری و لرستان)، این‌گونه است. این مقام، برخلاف نقدی که نیچه، فیلسوف شهیر آلمانی، به موسیقی آلمان دارد و می‌گوید: «این موسیقی شور و شوقی در نگاه سلحشوران بر نمی‌انگیزد» (نیچه، ۱۳۹۲: ۱۶۸)؛ شور و شوقی مثال‌زدنی در میان سلحشوران و سواران برمی‌انگیزد. مقام سواره‌هو، در زیرمجموعه دستگاه ماهر و با صدای دنباله‌دار و بسیار بلند، سواران جنگی را به نظم و

برگشتن به جایگاه اصلی فرامی خواند. در واقع یک فراخوان تهییج کننده سواران است. سُرناچی که در جنگ‌ها برای ایجاد روحیه و نشاط برای سربازان جنگجو می‌نواخته، مقام «سواره‌هو» را دو مورد می‌نواخته است: اول اینکه اگر سواران عقب‌نشینی می‌کردند، ولی فرمانده از این عقب‌نشینی ناخرسند بود، به سُرناچی دستور می‌داد که طولانی و کوبنده سواران را فراخواند تا لشکر پراکنده نشود. در شاهنامه‌ی فردوسی بارها به کارکرد رزمی ساز کره‌نای اشاره شده است. چنان که منوچهر برای جنگ با سلم و تور از شیپور و کره‌نای استفاده می‌کند:

خروشان و جوشان و پیلان دمان	همان پیش پیلان تیره زنان
ز شیپور و نالیدن کره‌نای...	یکی بزمگاهست گفتی به جای
برآمد خروشیدن کره‌نای	بیامد بزین اندر آورد پای

(فردوسی، ۱۳۹۳: ۶۶/۱).

در داستان فریدون نیز آمده است:

ز هر سو خروشیدن کره‌نای	تیره‌زنان پیش پیلان پیای
-------------------------	--------------------------

(فردوسی، ۱۳۹۳: ۶۶/۱).

ز هامون سوی آفریدون کشید	سپه را ز دریا به هامون کشید
سراسر بجنید لشکر ز جای	برآمد ز در ناله کره‌نای

(فردوسی، ۱۳۹۳: ۷۴/۱).

اسدی توسی نیز به نواختن ساز سُرنا در کشاکش جنگ لشکریان یاد می‌کند:

ده و گیر پرخاش جویان بخاست	دو لشکر برآمخت از چپ و راست
دو سُرنا روین و سرغین زدند	ز هر سو همی کوس زرین زدند

(اسدی توسی، ۱۳۹۴: ۹۴)

البته مهیج کردن سپاهیان با موسیقی، فقط خاص فرهنگ ایران نبوده و هرودوت گزارش می‌دهد که آلیات پادشاه لیدی، سپاهیان را با آهنگ «سیرنکس»، که مهم‌ترین آلت موسیقی چوپانان باستان بوده، به حرکت درمی‌آورد (هرودوت، ۱۳۶۸: ۷۳/۱). موسیقی در اسپارت نیز بیشتر جنبه‌ی نظامی داشت (دورانت، ۱۳۷۸: ۷۳۲). آنها برای پیروزی در جنگ از نیروی سحرآمیز ساز استمداد می‌طلبیدند؛ به طوری که آنتیان به شوخی می‌گفتند که چون اسپارتیان در دومین جنگ مسنیا در حال شکست بودند، معلم

لنگی از اهالی آتیک، با سرودهای جنگی خود، اسپارتیان دلمرده را برانگیخت و به پیروزی کشاند. وی در مجامع عمومی به نوای نی آواز می‌خواند، و به این شیوه می‌توانست مرگ نظامی اسپارت را به ظفری غبطه‌انگیز تبدیل کند (دورانت، ۱۳۷۸: ۷۳۳).

مورد دوم از مقام «سواره‌هو»، که کمی متفاوت‌تر از مورد اول نواخته می‌شد، برای تشویق و ایجاد نظم در بخش سواره‌نظام نواخته می‌شد. که البته در دوران اخیر و تا پیش از جایگزینی ماشین به جای اسب، برای آوردن عروس به خانه‌ی داماد، از سواران تازنده و چابک استفاده می‌شد. در مسیر راه، وقتی سواران از گرداگرد عروس پراکنده می‌شدند، سُرناچی برای فراخوان سواران، مقام «سواره‌هو» را می‌نواخت. جالب اینکه در شاهنامه فردوسی نیز برای آوردن عروس هم از گروه سواران استفاده می‌شده است، هم از ساز کره‌نای؛ فردوسی در داستان آوردن رودابه به خانه‌ی بخت چنین می‌سراید:

باز است لشکر چو چشم خروس	بزد نای مهرباب و بر بست کوس
ز زمین شد بهشت از کران تا کران	ابا ژنده‌پیلان و رامشگران
چه سرخ و سپید و چه زرد و بنفش	ز بس گونه‌گون شد پرنیانی‌درفش
خروشیدن بوق و آوای زنگ	چه آوای نای و چه آوای چنگ
یکی رستخیز است گر رامش است	تو گفתי مگر روز انجامش است
فرود آمد از اسپ و بگذار گام...	همی رفت ازین گونه تا پیش سام
ز نالیدن بربط و چنگ و نای	همه شهر ز آوای هندی‌درای
زمانه به آرایش دیگرس	تو گفתי دد و دام رامشگرس
بر اندوده پر مشک و زعفران	بش و یال اسبان کران تا کران

(فردوسی، ۱۳۹۳: ۱۲۰/۱-۱۱۸).

۲-۳. کارکرد سُرنا در سوگواری

ارسطو در کتاب سیاست خود، الحان موسیقی را به چند گونه تقسیم‌بندی می‌کند، که هر یک از آنها در شنوندگان اثری جداگانه دارد. او می‌نویسد: «برخی از الحان شنوندگان را اندوهگین می‌کند، برخی شنوندگان را شاد می‌کنند، برخی از الحان شنوندگان را وادار به تأمل و اندیشیدن می‌کنند؛ برخی شور برمی‌انگیزند، پاره‌ای عواطف عامیانه را بیان می‌کنند و برخی دیگر نیز الهام‌بخش هستند» (ارسطو، ۱۳۸۴: ۴۴۵ و ۴۵۱). هدف از بیان این مطلب آن است که ساز سورنا، برای مردمان زاگرس، کارکردهایی بیشتر از آنچه ارسطو بیان می‌کند در دل خود نهفته دارد.

یکی از کاربردهای ساز سُرنا در نزد مردم گر و گرد، استفاده از مقام چمری^۱ است. همانگونه که از ساز سُرنا در مراسم‌های شادی و جشن استفاده می‌شود، در سوگ و عزای نیز این ساز کاربرد دارد؛ به‌ویژه اگر فرد در گذشته، جوانی ناکام یا شخصیتی برجسته باشد، صاحبان عزاء، هنگام تشییع جنازه، همراه با مشایعت کنندگان، گاهی دو سُرناچی و دو دُهل‌نواز و گاهی از هفت سُرناچی و هفت دُهل‌نواز دعوت می‌کنند تا در مراسم چمر بنوازند. همزمان با نواخته‌شدن ساز چمری، زنان شیون‌کنان، ویله‌کنان و اشک‌ریزان، روی خود را می‌خراشند که فضایی سخت غم‌انگیز است (گیلانی و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۶؛ حصوری، ۱۳۷۸: ۱۱۱-۱۱۰).

البته، این سنت نیز از آن دسته سنت‌هایی می‌باشد که قدمتی کهن دارد و در بین اقوام جهان مشترک بوده است، چنان‌که در مصر باستان این سنت وجود داشته است. هرودوت از آهنگ غم‌انگیزی که مصریان به مناسبت مرگ تک‌فرزند پادشاه مصر یاد می‌کند و می‌گوید: «مصریان این آواز غم‌انگیز را بیاد او خواندند» (هرودت، ۱۳۳۶: ۱۷۰). یونانیان نیز آهنگهایی برای سوگواری و خاکسپاری داشتند (دورانت، ۱۳۷۸: ۸۳۷).

۲-۴. کارکرد پیام‌رسانی ساز سُرنا

بشر در طول تاریخ از روش‌های مختلفی برای انتقال پیام خود به نقاط دور دست استفاده می‌کرده است. یکی از این روش‌ها که اتفاقاً ریشه در تاریخ ایران نیز دارد، انتقال پیام از طریق علامت‌های صوتی یا بصری می‌باشد که جزء سریع‌ترین اشکال ممکن در پیام‌رسانی بوده است. بریان به نقل از دیودور سیسیلی بیان می‌کند که به دلیل این که سرزمین پارس یک مملکت پر از دره و کوهپایه است، پست‌های مراقبت به فاصله‌های اندک از یکدیگر بر فراز بلندی‌ها استقرار دارند، در این پست‌ها افراد بومی را که صدایی پر قدرت دارند می‌گمارند؛ این جایگاه‌ها به صورتی تنظیم شده‌اند که صدا از هریک به دیگری برسد، به گونه‌ای که شخصی فرمان دریافت می‌دارد آن را به دیگران منتقل می‌کند و دریافت‌کننده به نوبت خود فرمان را با صدای بلند به دیگری نقل می‌دهد و به همین ترتیب تا منتهی‌الیه ساتراپی رسانده می‌شود (بریان، ۱۳۷۸: ۷۷۷/۱) به نقل از کتاب نوزدهم دیودور).

در مناطقی از زاگرس نیز، به دلیل کوهستانی بودن منطقه، در زمانهای گذشته که امکانات اطلاع‌رسانی محدود بود، یکی از راه‌هایی که مردم دیگران را از حال خود خبردار می‌کرده‌اند؛ استفاده از ساز سُرنا بوده است. گرچه در منابع تاریخی، اشاره‌ای به استفاده از ساز سُرنا برای انتقال پیام نشده است، ولی با توجه به رایج بودن آن در لرستان، بختیاری، یاسوج، کردستان، ایلام و کرمانشاه تا پیش از اختراع بلندگو^۲ می‌توان حدس زد که در تاریخ ایران نیز این امر بی‌سابقه نبوده است. در این نوع از پیام‌رسانی‌ها، هر پیامی را با

مقامی خاص می‌نواختند. مثلاً اگر برای شرکت در جشن و عروسی بود، سُرنَچای بر بالای کوهی رفته و مقام‌های شاد را می‌نواخت و از این طریق پیام خود را به ساکنان پشتکوهی می‌رساند. برعکس، اگر برای شرکت در سوگ بود، ساز غمگین و به اصطلاح محلی، چَمَری می‌نواخت. مدلول این رسم، شعر عامیانه‌ی ذیل می‌باشد که در امروزه نیز ورد زبان مردم لر می‌باشد و در عروسی‌ها نیز می‌خوانند:

ساز زنه پُف کو دِ سازت تا بشینه دُ کَمَر تا زن و مردِ کُل عالم همه بوون با خَوَر
Sâzena pof ko de sazeta tâ başina do kamar// tâ zan-o mard-e kwel âlam hama
buwen bâxawar.

ترجمه: ای ساز نواز! نواز تا صدای سازت در کوهستان‌ها بیچد، تا زن و مرد تمام عالم خبردار شوند که جشن عروسی برپاست.

۲-۵. کارکردهای اساطیری و سحرآمیز ساز سُرنَا با تکیه بر نظریه نیچه

با توجه به اینکه در ذیل آیین‌هایی در باور عامه‌ی مردم لر بیان می‌گردد که بیشتر جنبه‌ی اساطیری و استمداد از نیروی سحرآمیز موسیقی برای برآورده شدن نیاز، آرزو و یا خواسته دارند، لازم است ابتدا نظریه‌ی نیچه را که مصداق خوبی برای این کارکردها می‌باشد، بیان گردد.

انسان‌های دوران کهن، درک و تصورات متفاوتی از هستی و نظام طبیعت داشتند. آنها تصور می‌کردند که صدای خود را با آهنگی موزون می‌توانند تا مسافت دورتری طنین‌انداز کنند... آنها قبل از هر چیز قصد داشتند از تسخیر ابتدایی روح انسان به دست موسیقی سود جویند. وزن سلطه‌ایست که میلی سرکش در همصدایی و هماهنگی ایجاد می‌کند. در نتیجه، آنها می‌گفتند که نه فقط جسم، بلکه روح و احتمالاً روح خدایان، از وزن و آهنگ تبعیت می‌کند؛ بنابراین سعی کردند بر خدایان مسلط شوند و خود را از طریق آهنگ بر آنها تحمیل کنند. (نیچه، ۱۳۹۲: ۱۴۳)

۲-۵-۱. سُرنَا و ماه‌گرفتنی

عناصر مفید طبیعت در تفکر ایرانیان جایگاه خاصی داشتند؛ به گونه‌ای که هرودوت گزارش می‌دهد که ایرانیان برای آفتاب، ماه، خاک، آب و آتش قربانی می‌کنند. ماه نیز به‌عنوان یکی از عناصر مفید طبیعت در فرهنگ ایران باستان جایگاه بالایی داشت؛ چنان‌که یکی از یشت‌های اوستا بنام «ماه‌یشت» است (دوستخواه، ۱۳۸۵: ۱ / ۳۲۵). در این یشت آمده است که «ماه گوی‌چهر را می‌ستاییم... ماه گوی‌چهر و بالنده نژاد ستوران و آن ایزد باشکوه و فرّ و فروغمند و برخواست و چالاک و سودمند و افزایش‌دهنده گیاهان درمانگر را می‌ستاییم» (رضی، ۱۳۸۸: ۳۶۲)؛ بنابراین، ماه به‌عنوان یکی از ایزدان مورد ستایش قرار

می گرفته است. این نوع نگاه حکایت از آن دارد که بشرِ قدیم نگاه متفاوت تری از نگاهِ امروزی ما به عناصرِ طبیعت داشته است.

بی تردید امروزه همگان پدیده‌ی ماه‌گرفتگی را یکی از پدیده‌های رایج طبیعی می‌دانند که چندان مایهٔ شگفتی و دلهره‌ی آنها نخواهد شد، اما در دنیای کهن، این گونه به پدیده‌های طبیعی نگاه نمی‌شد. در تفکر پیشازرتشتی و حتی پس از آن، ماه به‌عنوان یکی از ایزدان روشنایی‌بخش به شمار می‌آمد که وقتی به او نگاه می‌کردند، وادار به تأمل و تفکر می‌شدند. به گمان آنها، روشنایی ماه «آن روشنی و انوار نقره‌گون را امشاسپندان چون فری به پهنه‌ی این زمین اهورا آفریده پخش می‌کنند و از اثر آن انوار است که در بهاران گیاهان به سبزی و فزاینده می‌شوند» (رضی، ۱۳۸۸: ۳۶۲).

در تفکر ایرانیان باستان، در تقابل با ایزدان و نیروهای اهورایی، اهریمن و نیروهای اهریمنی بودند که گاهی بر نیروهای اهورایی می‌تاختند و آنها را طلسم می‌کردند و یا شکست می‌دادند. یکی از این نیروهای اهریمنی که در اوستا بارها از آن یاد شده است، پَئیریکاها (پری‌ها) یا دیوان افسون‌کننده می‌باشند. این پَئیریکاها که در تقابل با نیروهای اهورایی هستند، گاهی آنها را طلسم کرده و از کار می‌اندازند؛ مثلاً از باریدن باران یا از پرتوافکنی نور ماه جلوگیری به عمل می‌آورند (رضی، ۱۳۸۸: ۳۶۶).

مردمان گر و گُرد نیز ماه را الهه‌ای زیبا می‌پنداشتند و وقتی پدیده‌ی طبیعی خسوف روی می‌داد، بر این باور بودند که اجنه پا بر روی دوش هم نهاده‌اند تا برای بردن ماه به آن دسترسی پیدا کنند؛ بنابراین تاریکی نور ماه بر اثر هجوم اجنه است. برای پراکنده کردن اجنه، از نیروی سحرآمیز موسیقی استمداد می‌جستند. در زمان ماه‌گرفتگی، سُرناچی دهانه سُرنا را به‌طرف ماه می‌گرفت و همراه با دُهل در مجموعه دستگاه ماهور، ساعت‌ها به نواختن ادامه می‌داد. آنها اعتقاد داشتند که صدای سُرنا و دُهل اجنه و کافران را مجبور می‌کند تا ماه را رها کنند.^۳ به نظر می‌رسد، با توجه به اینکه موسیقی و ساز جزء نیروهای اهورایی بودند، آنها با سلاح موسیقی سعی در رهایی ماه از دست نیروهای اهریمنی داشتند. ضمن اینکه موسیقی عامل جمع شدن آنها به گرد هم و کمتر شدن ترس و استرس آنها نیز می‌شد.

در این راستا ابوریحان بیرونی گزارش می‌دهد که ایرانیان به جن‌ها و شیاطین و نقش آنها در ضربه‌زدن به نیروهای اهریمنی اعتقاد داشتند:

حزم و احتیاط اقتضا می‌کند که بر اشخاصی که برای ابطال این امور و تکذیب آن جز ریشخند و سخریه و چانه بالا کشیدن دلیلی دیگر ندارند وقتی نگذاریم و گفته آنها را گوش ندهیم و جمعی زیاد از فلاسفه به جن و شیاطین معتقد بودند؛ چنان که ارسطو جن و شیاطین را حیوان هوایی و ناری توصیف کرده است. (بیرونی، ۱۳۵۲: ۳۰۷ و ۳۱۴)

۲-۵-۲. کارکرد سُرنا در مراسم طلب باران

آیین طلب باران، از آن دسته آیین‌هایی می‌باشد که با کمی اختلاف در سبک برگزاری، در بین تمام اقوام مشترک هستند؛ چنانکه در مصر باستان نیز، این آیین اجرا می‌شد. در عهد هخامنشیان نیز یکی از مشهورترین دعاهای داریوش، رهایی از خشکسالی و آمدن باران می‌باشد (شارپ، ۱۳۴۶: ۸۱). در این راستا، ابوریحان بیرونی از آیین باران خواهی در طبرستان سخن به میان آورده است (بیرونی، ۱۳۵۳: ۳۱۴).

سعدی شیرازی نیز به آیین طلب باران اشاره می‌کند:

گروهی سوی کوهساران شدند به فریاد خواهان باران شدند

(سعدی شیرازی، ۱۳۲۱: باب چهارم).

این آیین امروزه در بین بسیاری از اقوام ایرانی، به‌ویژه مردمان زاگرس رایج است، با این تفاوت که آیین طلب باران مردم زاگرس با استمداد از ناله ساز سُرنا می‌باشد. از آنجا که آناهیتا الهه‌ی زیبای آبهای روان بود، در قحط باران که حتی ابرهای سیاه هم گاهی از باریدن امساک می‌ورزیدند، مردمان زاگرس با دیدن ابرهای باران‌زا به احترام آناهیتا، ایزدبانوی آبها، دو شیزه‌ای زیبا را برمی‌گزیدند و بر بلندایی می‌رفتند و سوراچی همراه دُهل رو به ابرهای سیاه شروع به نواختن می‌کرد. دوشیزه‌ی زیبا نیز درحالی که دستهایش را به طرف ابرها دراز کرده بود، شروع به رقصیدن می‌کرد. البته در یونان باستان نیز، مردم به مناسبت حوادث مهم طبیعی و اجتماعی، به رقص‌های گروهی گوناگون اشتغال می‌ورزیدند (دورانت، ۱۳۷۸: ۸۳۷).

در تفکر ایرانیان، تیشتر به عنوان ایزد باران به حساب می‌آمد که یکی از یشت‌های اوستا به نام اوست (دوستخواه، ۱۳۸۵: ۳۲۹/۱). تیریشْت یکی از زیباترین یشت‌های اوستاست که ستیزه و جنگ میان دیو خشکسالی و ایزد باران زمینه‌ی آن است. در اندیشه‌ی ایرانیان علت خشکسالی این بود که دیوان افسون‌کننده، راه را بر باران می‌بندند؛ درمقابل تیشتر امواج آب را برمی‌انگیزد و آب را به هفت کشور می‌رساند. در تیریشْت آمده است که علت خشکسالی و شکست ایزد باران از دیو خشکی این است که دین مزدیسنا در کاستی است و مردمان دیگر ایزد باران را نمی‌ستایند. هرگاه ایزد باران، همانند دیگر ایزدان ستوده شود، نیروی او افزون خواهد شد و باران خواهد بارید (رضی، ۱۳۸۸: ۳۶۶-۳۶۳). بر این اساس می‌توان گفت آیین طلب باران که معمولاً در تمام کشور رایج می‌باشد، بازمانده‌ی همین تفکر باستانی باشد که البته با آوای ساز، بهتر می‌توانستند صدایشان را به آسمانها برسانند.

۲-۵-۳. کارکرد سُرنا در مراسم طلبِ پسر (گُرطلو)

در بسیاری از جوامع کهن، ارزش نوزاد پسر بسی بالاتر از نوزاد دختر بود. دلیل آن نیز بیشتر به خاطر نقش پسران در جنگ، کار و کشاورزی بود؛ چنان که در چین باستان نیز مادران آرزوی پسرزایی می کردند و اگر بی پسر می ماندند، همواره شرمگین بودند، زیرا پسران بهتر از دختران در کشتزارها کار می کردند و در میدانها می جنگیدند؛ بنابراین دختران همچون بار، بر دوش خانواده سنگینی می کردند (دورانت، ۱۳۷۸: ۵۷۱). علاوه بر این، دلیل دیگر توجه به پسر به دوران نیاپرستی می رسید که اتفاقاً هنوز در فرهنگ اقوام ایران رایج است؛ چراکه در این فرهنگها، باور بر این است که اگر مردی بدون داشتن فرزند پسر از دنیا رود، «اجاق کور» می باشد. ویل دورانت به خوبی به این تفکر اشاره دارد و می نویسد: «نیاپرستی از دو جهت بر اهمیت تولیدمثل می افزود: مرد می بایست صاحب پسران بسیار شود تا پس از مرگش برای او قربانی کنند و هم مراسم بزرگداشت نیاکان را همچنان برپا دارند» (دورانت، ۱۳۷۸: ۵۷۱).

این تفکر در ژاپن نیز رایج بود؛ چنان که اگر خانواده ای فقط صاحب اولاد اناث بود، پدر، برای حفظ نام و میراث خود، پسری به فرزندی برمی گزید (دورانت، ۱۳۷۸: ۶۱۳). در ایران باستان نیز توجه خاصی به فرزند پسر می شد و سنت های خاصی برای جلوگیری از اجاق کور شدن داشتند. چنانکه ابوریحان بیرونی اشاره می کند:

یعنی اگر مردی بمیرد و پسری نداشته باشد، باید دید اگر زنی دارد، او را به نزدیک ترین خویشاوندان متوفی باید بدهند و اگر زن ندارد، دختر یا نزدیک ترین بستگان او را با اقرب خویشان باید نکاح ببندند، ولی اگر هیچ زنی از بستگان او موجود نباشد، از مال شخصی متوفی باید زنی را تجهیزه داده، به یکی از مردان خویشاوند میت بدهند. پسری که از این ازدواج حاصل شود، فرزند آن مرد میت محسوب میشود. کسی که از ادای این تکلیف غفلت ورزد، سبب قتل نفوس بشمار شده است، زیرا که نسل میت را قطع و نام او را تا آخر دنیا خاموش نموده است. (بیرونی، به نقل از کریستن سن، ۱۳۳۲: ۴۴۴)

در هر حال، فرزند پسر در فرهنگ تمامی اقوام و ملل باستانی از جایگاه ویژه ای برخوردار بوده است و برای پسر دار شدن و مقطوع النسل نشدن دست به اقداماتی می زدند. در فرهنگ مردم زاگرس نیز به دلیل جنگها و بافت قبیله ای آنها، داشتن پسر جایگاه ویژه ای داشت؛ به طوری که اگر خانواده ای صاحب چندین فرزند دختر می شد و نعمت داشتن پسر را نداشت، مراسمی خاص و نمادین به نام گُرطلو (طلبیدن پسر)، برگزار می کردند که به نظر می رسد، ریشه در اساطیر داشته باشد؛ چراکه کاملاً با دعا و استغاثه به درگاه ایزد مهر قابل تطبیق می باشد.

مراسم طلبِ پسر بدین گونه برگزار می‌شود که زنی که از نعمتِ فرزندِ پسر برخوردار نیست، همراه با گروهی که سُرناچی و دُهل‌زن نیز در بین آنها هستند، هنگام غروب خورشید، قرصِ نانی در دست گرفته، جملگی بر بلندایی می‌شدند، زنی که طلبِ پسر داشت، نان معطر و تازه بلوط را به‌عنوان هدیه به سمت خورشید می‌گرفت و آوازِ موزون ذیل را می‌خواند:

یا افتو هِنای دِ دُخدرِ بَسَ مال و میونم بی پُشت و کَسَ

Yâ aftâw henaê daê doxder basa // mâl-o meêonem bê posht-o kas

ترجمه: ای آفتابِ دادرَس، دیگه فرزندِ دخترِ بس است، خانواده و دودمانم بی پشت و کس است.

ای لیسکِ افتو و دادمِ بَرَس ای گِلِ گُری با دِ دخترمِ بَس

Aê lisk-e aftâw ve dâdem bařas// eê gel kweřem bâ daê doxterem bas

ترجمه: ای اشعه (=لیسک) خورشید به دادمِ برس، این بار پسری باشه، دیگه دختر کافست.

سپس سُرناچی در زمان غروب، دهانه‌ی سُرنا را به سمت خورشید گرفته، محزون و غم‌انگیز و هم‌صدا با ناله زن طالبِ پسر، در ماهور بلند و دنباله‌دار همراه دُهل می‌نوازد. این آئین حدود چهل غروب ادامه می‌یافت.^۴

اینکه مراسمِ گُرتلو، با آوای ساز سُرنا و بر بالای کوه با هدیه‌ی نان به پیشگاهِ خورشید و همراه با سرود و دعا و نیایش برگزار می‌شود، قابل تأمل است. واقعیت این است که انسان‌ها از طریق موسیقی کلام خود را به ایزدان می‌رسانند (نیچه، ۱۳۹۲: ۱۴۳). در ایران باستان از خورشید به عنوان ایزد مهر یاد می‌شد (دوستخواه، ۱۳۸۵: ۳۲۳/۱)، که در عصر هخامنشیان با طلوع خورشید در صبحگاهان با صدای شیپور او را نیایش می‌کردند (بریان، ۱۳۸۶: ۵۳۵/۱). جایگاه خورشید بر فراز کوهستان بود. در اوستا آمده است که: «اهورامزدا از برای مهر، بر آن قله بلند و درخشان هَرئی تی بَرز (کوهِ هرا)، زیباترین جایگاه‌ها را ساخته است. در آن جایی که مهر ناظر و نگران مردمان است» (رضی، ۱۳۸۸: ۳۷۸). به همین خاطر مراسم طلبِ پسر بر بالای کوهستان برگزار می‌شود.

نکته قابل توجه اینکه ایزدِ مهر به هنگام ناپدید شدن خورشید، از آن جایگاهِ آسمانی‌اش، سراسر زمین را می‌نگرد تا از آنچه در زمین می‌گذرد آگاه شود (رضی، ۱۳۸۸: ۳۸۳). اینکه زن طالبِ پسر، نان به درگاه خورشید هدیه می‌دهد، نیز قابل تأمل است؛ چراکه ایزد مهر که معادل آپولون در یونان باستان بود، خدای رویش نیز به شمار می‌آمد. به همین دلیل، در روزهای درو، ده یک محصول را به او تخصیص می‌دادند (دورانت، ۱۳۷۸: ۸۷-۸۶). البته نان و آرد گندم، نثار کردن، در تاریخ ایران سابقه دارد؛ چنان‌که وقتی کوروش هخامنشی از آستیاگ پادشاه ماد شکست خورد و بر فراز یک کوهستان به

محاصره افتاد، به خانه یک بزچران رفت و در حیاط خانه به قربانی کردن اقدام کرد. او آرد گندم را برای قربانی نثار کرد (بریان، ۱۳۸۶: ۵۱۶/۱).

نکته آخر و قابل تأمل تر در سرودی می باشد که زن طالب پسر می سراید. در این سرود از آفتاب به عنوان پشت و پناه بی پناهان یاد شده که دادرس است؛ همان چیزی که در مهریشت اوستا در وصف ایزد مهر آمده و از او به عنوان «پناه گاه همه پیروان و مؤمنان به وی»، یاد شده است (رضی، ۱۳۸۸: ۳۷۸). همچنین در اوستا آمده است که ایزد مهر به کسی که در پیمان خود استوار باشد، فرزندان نیرومند و هوشیار می بخشد و برای سرزمین ایران آرامش، بخشش و برکت به وجود می آورد. دشواری ها را چاره می سازد و هرگاه معتقدان به مهر، نیازی به یاری داشته باشند، به یاری شان می شتابد و درخواست شان را می شنود (همان: ۳۷۶-۳۷۳). از توجه اوست که نظام خانواده و روستا و شهر برقرار است و در روستا و خانواده زنان زیبای بلند بالا و فرزندان دلیر برقرار است و به همین جهت است که گروه پیروان همواره و به هنگام، در مراسم ستایش وی حاضر می شوند (همان: ۳۷۷). همچنان که فدیة دادن برای ایزد مهر همراه با یسناخوانی و سرودخوانی با آوایی دلپذیر و رسا به جا می آمد (همان: ۳۸۳-۳۸۱)، در فرهنگ عامه مردم لر، فدیة دادن برای خورشید جهت طلب پسر همراه با سرودخوانی، ساز و آوای رسا و غم انگیز زنی به جا می آید. محتوای سرود و دعایی که زنان طالب پسر به پیشگاه خورشید نثار می کنند تا حدودی مشابه سرودی می باشد که ستاینندگان مهر برای او می سرایند. هر سه بیتی که در فوق آمد با دعاهای: ای آفتاب دادرس، ای لیسک (=شعاع) آفتاب شروع شده اند که از او می خواهند به دادشان برسد و کام آنها را برآورده کند. در مراسم ستایش ایزد مهر، گروه ستاینندگان مهر به دعاخوانی و همسرایی و سرودخواندن می پردازند:

ای مهر، این سرودهای ما را بشنو، ستایش و عبادت ما را بپذیر. کام ما را روا کن. فدیة و نیازمان را بپذیر و میان این جمع دوستدار فرود آی، چون پیمانت برای شادی پیروانت استوار است. اینک کام هایمان را برآر. آنچه را خواستاریم. پیروزی، کامرانی، بخشش، نیک نامی، آسایش وجدان، درک دانش و علم... (همان: ۳۷۷)

۲-۵-۶. استمداد از نیروی سحرآمیز ساز برای پیداشدن جسد غرق شدگان در آب

یکی از کارکردهای موسیقی این است که همواره حس برآورده شدن امیال و آرزوهایمان را به ما می دهد؛ به طوری که گویی تمامی هیجانات و عواطف بشری، از لذت و اندوه و عشق و نفرت گرفته تا بیم و امید و غیره از طریق موسیقی سخن می گویند (شوینهاور، ۱۳۸۸: ۹۰۵ و ۹۱۰). هدف از استناد به این کلام شوینهاور این است که بیان گردد، ساز سُرنا در اوج ناامیدی مردم نیز به دادشان می رسد و به آنها امید می دهد. یکی از کارکردهای ساز سُرنا در نزد اقوام زاگرس، این است که در ایام وحشت و ناامیدی و غم

نیز به آن پناه می‌برند. در نزد بسیاری از اقوام ایرانی از جمله در شمال و جنوب کشور و مردم زاگرس، وقتی کسی در رودخانه غرق شود، اگر جنازه‌ی آن در دل امواج خروشان رود ناپدید شود و مردم از پیدا کردن آن ناامید شوند، دست به دامن نیروی سحرآمیز ساز سُرنا می‌شوند. در این سنت، سُرنا نوازان در طول مسیری که شخص در آب غرق شده، حرکت کرده و چندین ساعت می‌نوازند و این کار سبب می‌شود تا جنازه غریق بر روی آب ظاهر شود. به باور آنها ساز معجزه می‌کند و جسد را بر روی آب می‌آورد. با توجه به اینکه نگارندگان خود این سنت را به چشم دیده‌اند، به نظر می‌رسد، آوای ساز که با ریتم خاصی نواخته می‌شود، نقش زیادی در امیدوار شدن جویندگان جسد دارد و با شور و امید بیشتری به جستجو می‌پردازند که در نهایت به پیدا شدن جسد منتج می‌شود.

البته می‌توان این مورد را نیز از لحاظ باورهای اساطیری تحلیل کرد. ایرانیان باستان برای آب احترام و تقدس خاصی قائل بودند؛ به طوری که از آن‌ها به عنوان ایزدبانوی آبها یاد می‌شد و در اوستا بارها ستایش شده است (دوستخواه، ۱۳۸۵: ۲/۶۰۵-۶۰۱)؛ همچنین بنا بر اوستا، از ایزدبانوی آبها به عنوان اجابت‌کننده استغاثه که هر آنگاه وی را بستانند، نیکو بشنود و به یاری برسد (دوستخواه، ۱۳۸۵: ۲/۶۰۱؛ پورداد، ۲۵۳۶: ۳۴۰)، یاد شده است. در تفکر مزدایی اعتقاد بر این بود که با استمداد از آب آرزوها برآورده می‌شوند؛ چنان که با استمداد از آب کی خسرو کامروا شد (پورداد، ۲۵۳۶: ۱۵۱). بنابراین تفکر و نظریه نیچه که انسانها از طریق موسیقی پیام خود را به خدایان می‌رسانند و از این راه، ریسمان جادویی بر گردن آنها می‌انداختند (نیچه، ۱۳۹۲: ۱۴۳)، به نظر می‌رسد، اقوام ایرانی که به این سنت باور دارند، از طریق موسیقی قصد رساندن پیام خود به ایزدبانوی آبها دارند. ایزدی که یکی از کارکردهایش، اجابت کردن دعای مردم است.

۳. نتیجه‌گیری

موسیقی و ساز در میان تمامی اقوام و ملل جهان جایگاه ویژه‌ای دارد. تمدن‌های باستانی و انسانهای دوران‌های کهن تاریخی، دیدگاهی فرازمینی نسبت به موسیقی داشتند؛ به گونه‌ای که آنها از طریق موسیقی و کلام موزون، پیام خود را به خدایان می‌رسانند. در دنیای کهن، موسیقی و معابد پیوندی ناگسستنی داشتند. امروزه نیز موسیقی و ساز همچنان جایگاه ویژه‌ی خود را دارد. گرچه ساز سُرنا، سازی بین‌المللی با کارکردهای گوناگون می‌باشد، اما این ساز با روح و روان و جان مردم زاگرس در پیوند است؛ به طوری که این ساز، در رزم و بزم، سوگ و سور همدم آنها می‌باشد. علاوه بر این، ساز سُرنا، کارکردهای اساطیری و رازگونه‌ای در فرهنگ مردم زاگرس دارد که به لحاظ اسطوره‌شناختی قابل تأمل می‌باشند. یکی از کارکردهای ساز سُرنا، انتقال پیام‌های زمینی و فرازمینی است. مردم

گُر و گُرد در گذشته که امکانات پیام رسان مدرن وجود نداشت، از طریق ساز پیام شاد یا غمگین خود را به فرسخ‌ها آنسوتر انتقال می‌دادند. علاوه بر این، آنها از طریق آوای سحرآمیز ساز سُرنا، پیام و درخواست و آرزوهای خود را به پروردگار می‌رساندند. موضوعی که «نیچه»، در آن تأمل و تفکر کرده است. در فرهنگ مردم زاگرس، سنت‌هایی رایج است که اکثراً ریشه در اساطیر دارند و یا به گونه‌ای شگفت‌قرینه‌ی باورهای اساطیری هستند که همگی با آوای ساز سُرنا اجرا می‌شوند. از جمله این سنت‌ها، مراسم طلب پسر است. در مراسم طلب پسر که با نواخته‌شدن ساز سُرنا در پیوند است، زنی که خواهان فرزند پسر می‌باشد، با دسته‌ای نوازنده بر بالای کوهی رفته، با اشعاری زیبا که همه حکایت از دادرسی بودن خورشید دارند، از خورشید طلب پسر می‌کند. سرودی که خوانده می‌شود با دعایی که در مهریشت آمده بسیار تشابه دارد. ضمن اینکه نان به درگاه خورشید نثار می‌کند که در باورهای اساطیری ایرانیان و یونانیان باستان، خورشید ایزد موسیقی و رویش هم بود و به درگاه اوانان و آرد نثار می‌کردند.

همچنین در مراسم طلب باران که تقریباً امری رایج در تمامی باورها و مذاهب می‌باشد، مردم گُر و گُرد با ساز سُرنا، دعا و درخواست خود را به درگاه پروردگار می‌رسانند، موضوعی که در تیریشْت به وضوح آمده است. علاوه بر این، مردم زاگرس بر این باور بودند که پدیده‌ی طبیعی «خسوف»، به دلیل نبرد نیروهای اهریمنی و اهورایی اتفاق می‌افتد. آنها تصور می‌کردند که جن‌ها قصد طلسم کردن ماه که به عنوان یکی از نیروهای اهورایی را دارند. همان موضوعی که در اوستا به آن اشاره شده و ابوریحان بیرونی نیز از آن دفاع می‌کند؛ در نتیجه از طریق موسیقی (ساز سُرنا)، که سلاح اهورایی بود، سعی می‌کردند که جن‌ها را طلسم کنند. در نهایت مردم زاگرس، همانند مردم شمال و جنوب کشور، وقتی کسی در آب رودخانه مفقود می‌شود، با استمداد از نیروی سحرآمیز ساز سُرنا، جسد مفقود شده را پیدا می‌کنند.

یادداشت‌ها

۱. چَمَر (chamar)، در زبان محلی به معنای عزا است. مقام چمری نیز به ساز چپی یا حزن‌انگیزی گفته می‌شود که در حین عزا می‌نوازند.
۲. نگارندگان خود شاهد عینی استفاده از این کارکرد ساز سُرنا بوده‌اند.
۳. مصاحبه با هادی زینوندیان، ۷۰ ساله از دره شهر ایلام؛ منوچهر خیری اوروندی، ۷۵ ساله از بازفت بختیاری؛ باقر غلامی ۶۰ ساله از شاهینود لرستان.

۴. مصاحبه با شاهوردی گیلانی، ۷۵ ساله از دره شهر ایلام، کدخدای سوخته بازگیر، ۸۷ ساله از روستای تخت خان آبدانان؛ اردشیر اصل مرز، ۷۵ ساله از دره شهر، کوهزاد زکی پور ۹۰ ساله از یاسوج؛ ایرج جمینی ۶۰ ساله از روانسر، پرویز حسین پناهی ۷۵ ساله از سنندج.

کتابنامه

- ارسطو. (۱۳۸۴). *سیاست*. ترجمه حمید عنایت. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- اسدی طوسی، علی بن احمد. (۱۳۹۴). *گوشاسب نامه*. به کوشش محمود امیری سالار و نادر مطلبی کاشانی. تهران: سخن.
- افلاطون. (۱۳۸۳). *جمهوری*. ترجمه فؤاد روحانی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- بریان، پی.یر. (۱۳۸۶). *تاریخ امپراتوری هخامنشیان از کوروش تا اسکندر*. ترجمه مهدی سمسار. تهران: فرزانه روز.
- بیرونی، ابوریحان. (۱۳۵۲). *آثارالباقیه*. بقلم اکبر داناسرشت. تهران: ابن سینا.
- پورداود، ابراهیم. (۲۵۳۶). *یشت ها*. به کوشش بهرام فره‌وشی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- تورات. عهد جدید و عهد قدیم (*کتاب مقدس*). (بی تا). به همت انجمن پخش کتب مقدسه. در سازمان ملل به چاپ رسید (ممه‌ور به مهر شورای خلیفه گری تهران): تهران.
- حصوری، علی. (۱۳۷۸). *سیاوشان*. تهران: نشر چشمه.
- دورانت، ویل. (۱۳۷۸). *تاریخ تمدن*. ترجمه احمد آرام. تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
- دوستخواه، جلیل. (۱۳۸۵). *اوستا کهن ترین سرودها و متنهای ایرنی*. تهران: مروارید.
- رضی، هاشم. (۱۳۸۸). *اوستا*. تهران: بهجت.
- سعدی شیرازی، مشرف‌الدین مصلح. (۱۳۲۱). *بوستان سعدی*. تصحیح محمدعلی فروغی. تهران: فرهنگ جاوید
- شارپ، نارمن. (۱۳۴۶). *فرمان‌های شاهنشاهان هخامنشی*. شیراز: دانشگاه شیراز.
- شوپنهاور، آرتور. (۱۳۸۸). *جهان همچون اراده و تصور*. ترجمه رضا ولی‌یاری. تهران: مرکز.
- فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۹۳). *شاهنامه فردوسی*، بر اساس نسخه مسکو، تهران: انتشارات پورصایب.
- کریستن سن، آرتور. (۱۳۳۳). *ایران در زمان ساسانیان*. ترجمه رشید یاسمی. تهران: نگاه.
- گیلانی، نجم‌الدین؛ اکبری، مرتضی؛ یاری، سیاوش. (۱۳۹۶). «بررسی تطبیقی سوگ آئین‌های لری و کردی با سنت سوگواری در شاهنامه». *فصلنامه ادبیات تطبیقی*، دوره ۹، شماره ۱۷. صص ۲۰۵-۱۷۴.

- مولوی، جلال‌الدین محمد بلخی. (۱۳۸۳). *غزلیات شمس*. به تصحیح محمدرضا شفیعی کدکنی. تهران: امیرکبیر.
- نیچه، فردریش. (۱۳۸۶). *مخروب بتان*. ترجمه مسعود انصاری. تهران: جامی.
- نیچه، فردریش. (۱۳۹۲). *حکمت شادان*. ترجمه جمال آل احمد، سعید کامران و حامد پولادوند. تهران: جامی.
- هردوت. (۱۳۶۸). *تواریخ*. ترجمه ع. وحید مازندرانی. تهران: چاپخانه آشنا.

